

La *Guía del turista* d'Artur Pérez-Cabrero

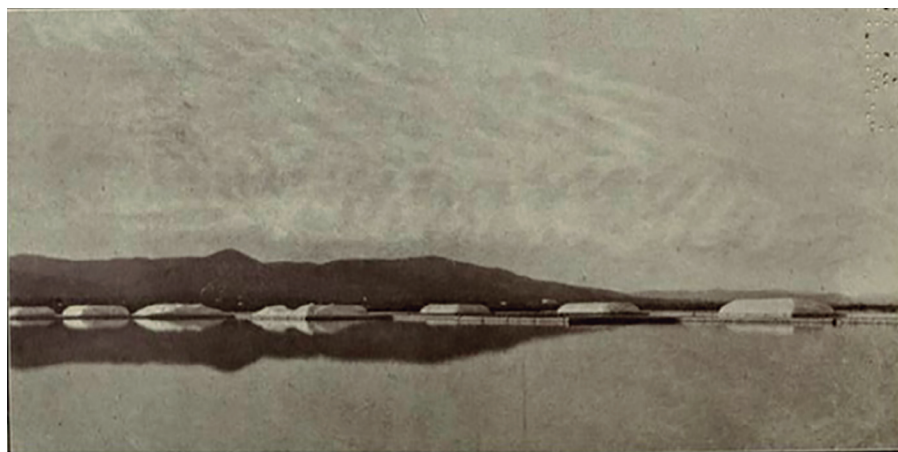
Valorar la pròpia essència pensant en els visitants (II)

per Laura Serra Suñer

Si en el tombant del segle XIX al XX, Artur Pérez-Cabrero Tur va promoure el desenvolupament de la vida d'eivissencs i formenterers, impulsant tant la creació d'infraestructures com la recerca arqueològica, més enllà d'això va procurar no només donar a conèixer aquest creixement patrimonial –són coneguts els seus llibres sobre les troballes als jaciments pitiusos i entorn de la creació del primer museu– sinó també facilitar-hi l'accés al públic forà orientant-lo en la seua estada a les illes. Amb aquest ànim la primera obra que va escriure, la *Guía del turista*, era una introducció a la cultura i la forma de vida pròpies. Si bé alguns estudis¹ s'han fet cert ressò de la tasca divulgadora d'aquest autor, aquí ens hi volem aproximar centrant-nos en la seua labor d'atenció específica als nouvinguts i en el seu estudi del parlar eivissenc. Dos àmbits on la publicació de la seua *Guía* va ser essencial, compartint, això sí, espai amb activitats ocasionals com ara la de guia personal dels visitants que arribaven a les illes.

Les motivacions per escriure la *Guía*

Una de les causes que va moure aquest arqueòleg a elaborar la *Guía del turista* va ser l'increment de

Fotografia dels estanys feta per R. M. King, la fotògrafa de Margaret d'Este, en l'excursió a Sant Jordi i les salines que varen fer, guiades per Artur Pérez-Cabrero (Este 1907).

viatgers que, en els darrers anys de la primera dècada del segle XX, arribaven atrets per les recents descobertes als jaciments arqueològics. Tal com declarava l'autor al pròleg, des de la publicació de l'obra de Joan Roman Calbet *Los nombres e importancia arqueológica de las Pythiusas* (1906) i des de l'obertura del Museu de la Societat Arqueològica Ebusitana (1907), els savis, els arqueòlegs, els curiosos i els turistes visitaven aquesta illa amb tanta freqüència que varen pensar que era un deure oferir-los aquest petit manual (Pérez-Cabrero 1909: 4). Fins a quin punt tenia notícia l'autor d'aquests visitants?

Tenim constància, per diverses fonts, que Pérez-Cabrero acompanyava amb certa freqüència, en sortides per l'illa, els forasters que en aquells primers anys del segle venien a “descobrir” les Pitiüses. Així va ser, per exemple, en el cas de l'escriptora i viatgera britànica Margaret d'Este i la seua fotògrafa.

Ferrer (2016: 126) ho dedueix del text que aquella autora dedica a Eivissa al seu llibre *With a camera in Majorca*, perquè qui els va fer de guia en l'excursió al jaciment d'Ereso (puig des Molins), Sant Jordi i les salines era un “senyor” del qual s'esmenta que era funcionari de l'Ajuntament de la ciutat, com de fet ho era l'autor de la *Guía del turista*. També apunta en aquest sentit l'afirmació de la jove britànica, al mateix escrit, que aquell guia estava profundament interessat en l'excavació de la necròpolis fenícia (Este 1907: 136). De fet l'itinerari que varen seguir coincideix amb el que es descriu a la primera de les excursions proposades, tres anys després,² a la *Guía del turista*. Corrobora la idea el fet que l'investigador Jordi H. Fernández identifiqüi Pérez-Cabrero a la fotografia de la necròpolis del puig des Molins

2. Margaret d'Este va visitar Eivissa l'abril de 1906.

1. Per exemple Jordi H. Fernández (2018), en el seu treball dedicat a la tasca d'Artur Pérez Cabrero en relació amb el Museu Arqueològic, fa una bona síntesi del contingut de la *Guía del turista*. I Maria Catalina Ferrer (2016), en l'estudi que fa sobre el mite de l'Illa Blanca, també es refereix breument a la feina de difusió duta a terme per l'arqueòleg eivissenc.

(a la imatge) publicada per la jove britànica al llibre dit i també editada després per l'eivissenc a la *Guía* (Fernández 2018: 322). A més a més, les paraules del mateix Pérez-Cabrero a la notícia sobre el llibre de Margaret d'Este que va escriure al *Diario de Ibiza* del 5 de juliol de 1907 també ens fan pensar que, efectivament, aquest personatge va fer-los de guia pel sud eivissenc: després d'exposar allò que més li havia cridat l'atenció de l'arribada de la jove autora al port d'Eivissa i del seu llibre, acaba dient: "enorgullecidos de haber sido unos días sus amigos y compañeros de fatigas".

Un altre visitant a qui va acompanyar per l'illa va ser el catedràtic de la Universitat de París Pierre Rambaud, que segons el *Diario de Ibiza* del 18 d'abril de 1908 havia arribat a Palma i estava a punt de partir cap a Eivissa per tal de fer-ne la carta geogràfica. Sabem que el va portar a conèixer alguns jaciments arqueològics per la correspondència de l'aleshores rector del Seminari, Vicent Serra i Orvay, amb Antoni M. Alcover. Segons diu la carta del 24 d'abril de 1908, aquella setmana el mossèn havia rebut la visita del científic, recomanat pel canonge manacorí. En explicar-li a Alcover com havia anat la trobada li feia saber que, tot i que el visitant li havia enviat un missatge el dilluns 20 d'abril i Serra l'havia anat a buscar el dia següent, no s'havien pogut veure fins al dijous perquè: "em digueren que se'n via 'nat al camp en D. Arturo Pérez Cabrero, Cunservadó d'es Musèu Arqueulógich, á veure alguns d'es llocs ahón heyá fetes excavacions". I seguidament afegeix que el dimecres tampoc havien pogut coincidir perquè l'investigador se n'havia anat amb el "vapuret «Salines»" a Formentera;³ precisament l'excursió a Formentera seria una de les proposades a la *Guía*. Com veim, l'interès de Pérez-Cabrero en el progrés d'aquestes illes anava unit a la seua tasca orientativa i d'acompanyament dels viatgers. I probablement

aquesta experiència li va permetre captar les necessitats en aquest sentit, una de les quals era la d'una obra informativa de la globalitat de les illes.

Tanmateix deduïm que l'escriptor de la *Guía* participava d'un anhel comú a l'ambient de l'època: redreçar la imatge de les illes Pitiüses, feta malbé per mor de certes publicacions dels darrers temps.⁴ Aquesta aspiració quedava palesa freqüentment als periòdics d'aquell període; de fet, la consciència de la mala fama de l'illa que circulava a fora i el desig de revertir-la ja es troben reflectits a la "salutació" que Felip Curtoys havia dedicat al grup de catalans venguts en la primera excursió col·lectiva organitzada a Eivissa el juny de 1908:

[...]

a eixos nobles catalans
que arribats al nostre sòl,
veuran la mentida i dol
de mal haguts informants,

que pinten injustament,
amb les més negres colors,
i negant-los tots valors,
a Eivissa i la seva gent.⁵

[...]

(*Diario de Ibiza* 9 de juny de 1908)

La mateixa idea de regeneració es faria patent, tot just editada la *Guía*, per exemple, a la ressenya que n'apareixia al *Diario de Ibiza* el 9 de març de 1909, quan parlava de l'expectativa que el manual sanejàs "la infecta atmósfera en que pretendieron asfixiarnos la mordaz leyenda y la grosera fábula". Aquest comentari era probablement una referència a la novel·la *Los muertos mandan* de Vicent Blasco Ibáñez,

4. Per recordar algunes de les idees sobre les Pitiüses difoses pels viatgers descriptors arribats entre el tombant del s. XVIII-XIX fins a principis del s. XX vg. Serra, L. (2021). "La *Guía del turista* d'Artur Pérez-Cabrero. Valorar la pròpia essència pensant en els visitants (I)". *Eivissa*, 69, 106-113. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

5. Transcripció amb ortografia regularitzada.

publicada a principis d'aquell mateix any. Així doncs, la voluntat de millorar la imatge pròpia es fonamentava en un desenvolupament real que havia començat a fer evolucionar la vida dels illencs. Ara calia, doncs, continuar treballant per redreçar-la.

La *Guía del turista* que Artur Pérez-Cabrero va publicar a Barcelona el març de 1909 és la primera guia d'Eivissa i Formentera feta expressament per als nous visitants que volien conèixer les illes. L'aportació d'aquesta obra al panorama de les descripcions de les Pitiüses consistia en dos aspectes principals: d'una banda, el caràcter relativament breu i comprensiu alhora i, d'altra banda, la recopilació de lèxic de la llengua pròpia que incorporava.

El seu títol és ben indicatiu de l'ampli contingut: *Ibiza: Arte, agricultura, comercio, costumbres, historia, industria, topografía. Guía del turista*. L'obra, de cent cinquanta-sis pàgines més les finals d'anuncis, consta de quatre parts ben diferenciades que facilitaven que el lector pogués triar entre seguir la seqüència oferida pel llibre o bé consultar-les segons el seu interès preferent. Presenta primerament una síntesi de la història local i una relació de les obres sobre les illes editades fins al moment, de manera que s'hi inclouen descripcions com l'esmentada més amunt de Margaret d'Este (1907); continua amb la descripció geogràfica i les aleshores recents troballes arqueològiques, per cloure amb les dades pràctiques –relatives als ajuntaments, les característiques del clima, els costums locals, les unitats de pes i de mesura... i l'apèndix de tretze pàgines de vocabulari eivissenc amb la traducció al castellà. Entre aquestes abundants indicacions i recomanacions, per tal d'optimitzar l'estada del viatger, trobam, per exemple, set propostes d'excursions per l'illa, incloent el temps que es posava en els trajectes en carruatge i les tarifes de l'allotjament i dels vapors.

Així, com a primer manual que procurava un coneixement global

3. No sabem si Pérez-Cabrero l'hi va acompanyar.

Pérez-Cabrero a les tombes del puig des Molins en una fotografia de *With a Camera in Majorca*.

sobre Eivissa i Formentera omplia un buit, ja que sobre la veïna Mallorca, per exemple, eren diverses les obres d'aquest tipus que ja existien, com ara la *Pequeña guía ilustrada de Mallorca* editada en 1903 pel Foment de Turisme d'aquella illa. I assessorava el turista de manera anàloga a com ho hauria fet un sindicat d'iniciativa i turisme, com podem comprovar si consultam els objectius del Foment del Turisme de Mallorca (1905). En l'article primer dels Estatuts llegim:⁶

[...] el "Fomento" se dedicará especialmente:

2) A proteger á los forasteros de los abusos de que pudieran ser víctimas y á procurarles por medio de **tarifas, itinerarios, guías** y oficinas de información gratuita, todas las **noticias que puedan interesarles**.

3) A desarrollar un plan de **publicidad**, tan vasto como sea posible [...].

4) Facilitar, prácticamente, **todo genero de excursiones** mediante caminos ó senderos, postes indicadores, **guías prácticas**, medios de albergue y locomoción y obras de seguridad y

defensa de los puntos peligrosos. (Luque 2015: 60).

Com a obra que actualitzava l'atenció als visitants, el ressò de la *Guía del turista* a les publicacions locals i nacionals va ser important. A Eivissa, la ressenya que n'apareixia al *Diario de Ibiza* el 9 de març de 1909 li augurava una bona acollida per part del públic i en destacava la bibliografia, que era el resum de les cròniques locals des dels temps primitius fins al moment. A la *Gaceta de Mallorca* del 22 de març, s'hi transcrivía una nota de l'historiador Isidor Macabich extreta de la premsa d'Eivissa que la qualificava d'obra "de cultura i de patriotisme". A la *Revista de Menorca* d'abril de 1909 el capità d'infanteria Miguel Moreno en feia també una ressenya on destacava l'oportunitat de l'obra, atesa l'afluència d'investigadors, literats i curiosos a què havien donat lloc el despertar intel·lectual i els esforços d'algunes societats i particulars de l'illa. En l'àmbit acadèmic, Antonio Vives Escudero⁷ en va fer, al nú-

mero de juliol-setembre de 1909 del *Butlletí de la Reial Acadèmia de la Història*, una de les primeres ressenyes, mesos després de la seua publicació. Vives elogiava sobretot la profusió d'informacions pràctiques, la bibliografia sobre les Pitiüses, de gairebé cent obres, i la descripció dels jaciments arqueològics; per contra, considerava poca la descripció dels objectes del Museu Arqueològic (Vives 1909: 127-129). I a la Península, per exemple, una nota bibliogràfica de la *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica-Barcelonesa*, en destacava la labor de divulgació de les recents troballes arqueològiques a les Pitiüses, atès que l'altra obra que les donava a conèixer,⁸ era només coneguda d'"uns pocs"; i esmentava també l'oportunitat de l'obra, ja que en aquell moment l'excursionisme marítim anava prenent carta de naturalesa "encara a poques regions d'Espanya".

Reeixida la completa *Guía* de Pérez-Cabrero, altres autors aportarien treballs amb un objectiu semblant, publicats també a Barcelona. És el cas de Julio Arija amb "Notas de una excursión a la Ínsula Augusta" (1913) a la secció "Por la España desconocida" de la revista *Hojas Selectas*, i el de Bartomeu de Roselló, Juan B. Enseñat i Alexandre Llobet, amb *Ibiza y Formentera*, editat per la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona. A més a més, és de notar l'impacte de la *Guía* en la història de la cultura de les Pitiüses, tal com ens demostra la reedició inclosa a *Ibiza y Formentera ayer y hoy* (1984) de l'arqueòleg i historiador eivissenc Antonio Planells Ferrer.

Molt probablement Pérez-Cabrero era conscient de la necessitat de les Pitiüses de consolidar la pròpia identitat. En general, durant el

junt amb Pérez-Cabrero i altres socis i posteriorment en realitzaria pel seu compte i profit al Puig des Molins, entrant en un llarg conflicte amb la Junta del Patronat del Museu i amb l'Estat pels drets de les excavacions.

8. En referència a l'obra de Joan Roman *Los nombres e importancia arqueológica de las Islas Pitiüses* (1906).

7. Aleshores aquest membre de la Reial Acadèmia de la Història ja havia participat, com a arqueòleg, en excavacions a l'illa d'Eivissa

6. La negreta és meua.

segle XIX, la coneixença de les illes Balears més enllà dels propis límits geogràfics devia ser molt limitada, com indica el contratemps viscut per H. A. Pagenstecher, la primavera de 1865 a Barcelona, quan en previsió de la seua primera visita a Mallorca va voler adquirir un mapa de l'illa:

Vàrem buscar en va durant una bona estona fins que vàrem trobar un bon mapa de Mallorca. És un article molt poc demanat i aconseguir l'objectiu va requerir un intercanvi de múltiples i educades indicacions i totes les nostres habilitats lingüístiques en espanyol (Pagenstecher 1867: 31).⁹

Cenyint-nos a les Pitiüses, observem tanmateix la ignorància de què eren objecte de vegades les dues illes respecte de les altres Balears, sobretot respecte de Mallorca. Així, les Pitiüses són, a finals dels anys vuitanta del segle XIX, “encara menys conegudes que les Balears, tot i que en formen part” (Vuillier 1893: 167). El desavantatge de les Pitiüses respecte de Mallorca pel que fa al coneixement de primera mà que se’n tenia també es veu en la major tendència dels visitants de les Balears a visitar l’illa major. Aquest fet s’observa si considerem un conjunt d’onze escriptors que varen ser a les Pitiüses entre 1783 i 1908: José de Vargas Ponce, André Grasset de Saint Sauveur,¹⁰ H. A. Pagenstecher, Lluís Salvador d’Àustria, Gaston Vuillier, José María Escuder, Vicent Blasco Ibàñez, Margaret d’Este, Jaques Cambessèdes, Francesc Aragó, Víctor Navarro. Ens hi havíem fixat anteriorment perquè feren de les Pitiüses el centre d’alguns dels seus textos i és interessant que almenys els nou primers varen conèixer també Mallorca –i varen escriure sobre aquella illa– mentre que és fàcil tro-

bar-nos amb altres autors que varen ser a Mallorca en la mateixa època, però no varen venir a Eivissa ni a Formentera, ni varen escriure sobre aquestes Balears menors. Per exemple, George Sand i Charles Dembowski, que varen ser a Mallorca el 1839 i varen publicar els relats dels viatges respectius entre 1841 i 1842 i Joséphine de Brinckmann, que va ser a Palma el juny de 1850 i va publicar el 1852. Encara una altra afirmació en el mateix sentit, ara del registrador de la propietat Víctor Navarro. Es referia a com era de poc coneguda l’illa d’Eivissa a la resta d’Espanya: “Juzgando [...] que á la generalidad de los españoles tan desconocida les es la isla de Iviza como puede serlo el país de los aschantis ó la Tierra del Fuego” (Navarro 1901: 7). També qualitativament les imatges diferien prou. Sobre Mallorca, entre els francesos de la primera meitat del segle XIX, perdurava la imatge gairebé idíl·lica d’illa de cel serè, afavorida amb una natura fèrtil i generosa i per la laboriositat dels seus habitants que treien dels seus cultius oli d’oliva, vi i blat; possiblement es devia a una caracterització present ja a l’enciclopèdia de Diderot i D’Alembert i reblada posteriorment per Grasset de Saint Sauveur, que recordava el qualificatiu d’“illa daurada” que se li havia atribuït pels “boscors de tarongers” (Hoghton 2009: 19-21). Per contra, Eivissa sovint tenia fama, fins a cert punt conseqüent amb la realitat, de relativament poc cultivada. Saint Sauveur, en referir-se al nom antic d’Eivissa, diu que “l’esterilitat del lloc li havia fet donar el nom d’Ebusos que, en llengua púnica, significa infructuós” (1807: 280-281). De fet, a la França de la primera meitat del segle XIX “no és Mallorca sinó Eivissa que és percebuda per nombrosos viatgers com l’illa salvatge per excel·lència” (Hoghton 2009: 30). En el mateix sentit però més poèticament, observava Este que a Eivissa “la terra està molt menys cultivada que les planes de Mallorca i la mare naturalesa s’autoafirma en una abundància de flors silvestres” (1907: 128). En definitiva la fesomia

nova d’Eivissa i Formentera que en el tombant de segle XIX al XX se superposava a activitats tradicionals com l’agricultura, la pesca i la construcció naval, requeria fer-se conèixer per potenciar l’atracció de visitants i així renovar la forma de vida. I la detallada *Guia* d’Artur Pérez-Cabrero hi va contribuir en bona mesura, ajudant a equiparar la projecció exterior de les dues illes amb la de la resta de les Balears.

Els perquès i la repercussió de l’apèndix de lèxic eivissenc

Si la *Guia*, de cara al món exterior, tenia entre les seues finalitats contribuir a afirmar la identitat d’aquestes illes i aportar un aire d’actualitat per mitjà del mateix format de l’obra, aquests eren també motius que impulsaren Pérez-Cabrero a incloure-hi el vocabulari eivissenc, junt amb el propòsit obvi de facilitar que els forasters entenguessin la llengua pròpia de les illes que venien a conèixer. Tot i que el parlar de les illes Pitiüses ja havia estat estudiat prèviament, els treballs anaven adreçats a un públic entès en qüestions lingüístiques o bé no s’havien arribat a publicar. Així, la comunicació de Vicent Serra i Orvay¹¹ (1869-1952) al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1906, el primer estudi publicat d’aquest parlar, tractava de la situació sociolingüística i d’algunes particularitats dialectals. Els altres treballs elaborats fins llavors sobre la varietat eivissenca s’integraven en obres de l’àmbit general de la llengua catalana, com el *Diccionari* del filòleg mallorquí Marià Aguiló (1825-1897), amb nombrosos mots de les Pitiüses i com els estudis, també inèdits, dels dialectes balears rea-

9. La traducció és meua.

10. No tenim informació concreta sobre quan va ser a Eivissa aquest autor, tot i que deduïm que va venir-hi per un comentari al seu llibre sobre les Balears i les Pitiüses (Grasset de Saint Sauveur 1807: XIV).

11. Vicent Serra i Orvay, rector del Seminari d’Eivissa entre 1898 i 1952, a més de participar activament al Congrés de la Llengua de 1906, també va fer aportacions al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), que va començar a sortir en 1926. Aquesta última col·laboració, l’hem estudiat en un treball de final de grau (UOC 2019) dirigit pel professor Josep Daniel Climent, a partir de la correspondència de Serra amb Antoni M. Alcover publicada a l’*Epistolari d’Antoni M. Alcover 1880-1931*, de Maria del Pilar Perea.

El gravat de Gaston Vuillier (1893) representa un jove eivissenc disparant un trabuc en senyal de salutació a la jove. L'afició a les armes va ser un dels costums negatius amb què les illes es varen conèixer a l'exterior.

havia de facilitar una comunicació que de vegades es produïa amb dificultat entre la població local i els nouvinguts. Els primers, a més del català d'Eivissa, tret de persones majors o sense accés a l'ensenyament, solien parlar el castellà, tot i que sovint s'hi expressaven de manera idiosincràtica, segons Víctor Navarro donava a entendre quan afirmava que els eivissencs, en referència al parlar en llengua castellana, “han de contentarse con remedarlo, vistiendo con voces castellanias, pronunciadas á la ivicencia, sus pensamientos, su sintáxis y sus modismos locales.” (Navarro 1901: 36). Entre els segons, cada vegada més nombrosos, els que procedien d'indrets de parla castellana lògicament podien aprofitar aquestes circumstàncies per dirigir-se en la seua llengua pròpia als interlocutors illencs; els procedents de l'estranger, sembla que en general començaven a venir sense coneixements del parlar autòcton, tot i que solien tenir nocions de castellà que els permetien fer-se entendre més o menys bàsicament, en relacionar-se amb els eivissencs. D'aquí que el vocabulari de la *Guía*, atenent la seua vocació pràctica, se centràs en “las dicciones del léxico ibicenco que no tienen analogía ni semejanza con el castellano” aportant l'equivalència castellana, per tal de facilitar als forans que ignoraven la llengua autòctona, arribada l'ocasió, entendre i iniciar-se en la conversa parcialment o completament en eivissenc. Una prova de la precarietat comunicativa entre estrangers i locals la trobam en la carta de 24 d'abril de 1908 del rector del Seminari, Vicent Serra i Orvay, a Antoni M. Alcover, on l'informava de la trobada amb el catedràtic de la Universitat de París Pierre Rambaud,¹³ que l'havia visitat recomanat pel canonge i filòleg manacorí:

vaig tení molt de gust de cunexellu y cunversá una bona estona emb'ell: estigué sobre mitj'hora.

litzats a partir de 1875 per l'historiador de la literatura principatí Manuel Milà i Fontanals (1818-1884).¹²

Per altra banda, a la resta de les Balears la tradició lexicogràfica s'havia iniciat el 1797 amb la proposta del *Diccionario mallorquín* del canonge palmesà Joan Muntaner (Veny 2005: 6) i havia continuat, entre d'altres, amb el *Diccionario mallorquí-castellà* (1840) del franciscà exclaustat de Llucmajor Pere Antoni Figuera; el *Diccionario mallorquín, castellano*,

latín, publicat pel manacorí i doctor en dret Joan Josep Amengual entre 1841 i 1878 i el *Diccionario menorquí, espanyol, francés i llatí* que el filòleg menorquí Antoni Febrer i Cardona (1761-1841) elaborava en les primeres dècades del segle XIX, els manuscrits del qual, però, quedarien inèdits fins a principis del segle XXI.

És clar que l'apèndix de vocabulari eivissenc que Pérez-Cabrero va incloure a la *Guía* participava del propòsit general del manual de servir d'orientació pràctica al públic que venia a aquestes illes –des de savis fins a curiosos– com explicava al pròleg. És a dir, el recull de paraules i locucions eivissenques

13. Coneixem la identitat d'aquest visitant per mitjà de la notícia del *Diario de Ibiza* de 18 d'abril de 1908.

Peró, la veritat, entre qu'ell s'expressa 'mb alguna dificultat en castellà i yo no sé pal·là francés (escrit l'entench una mica, però sentit no n'entench casi res) i además yo no 'stich molt fort emb historia eyvissenca [...] cumprenh que no li va sé tan útil p'es seu subjecte sa nostra cunversada com yo guera desitjat.

En el mateix cas pareix que es trobava Margaret d'Este, l'escriptora britànica que va fer una narració del viatge realitzat a les illes Balears entre el febrer i el maig de 1906. El seu text ens assabenta que aquesta autora i la seua acompanyant es feien entendre en castellà encara que de vegades s'hi expressaven amb certa dificultat; en canvi, no entenien "ni una paraula" del català parlat a les illes, referint-se concretament al mallorquí. Recordem que Pérez-Cabrero coneixia tots dos viatgers perquè els havia fet de guia, una tasca que devia proporcionar-li evidències a bastament de les mancances en la comunicació entre els visitants estrangers i els illencs. Cal observar que eren simultanis l'esforç esmerçat per deseixir-se de les dificultats d'expressió en castellà i certa curiositat per la pronúncia del català parlat al conjunt de l'arxipèlag. N'és indicatiu la correspondència fonètica en anglès d'alguns noms de lloc de les Balears que M. d'Este va incloure a *With a Camera in Majorca*. Era una mostra de com d'oportú era posar el lèxic eivissenc a disposició dels usuaris de la *Guía*, fins i tot d'aquells que encara no coneixien el parlar nostrat. Com que la possibilitat de consultar el "Vocabulario" afavoria una comunicació i, per tant, una experiència més autònoma, l'interès d'aquests visitants per introduir-se en la parla pròpia de les illes dependria molt de la finalitat i la durada del seu viatge, dels possibles vincles establerts ja fossin comercials, afectius, etc., fins i tot de si pensaven en una estada periòdica o permanent a les illes.

Esment a part mereixen els que arribaven compartint la llengua materna amb els residents perquè

Bibliografía

Ibiza.—*Arte: Agricultura: Comercio: Costumbres: Historia: Industria: Topografía.*—*GUÍA DEL TURISTA.*—*Por Arturo Pérez-Cabrero.*—*Barcelona, J. Horta, 1909; un volumen, de 156 páginas, ilustrado.*

Nuestro distinguido amigo, el ilustrado secretario del Ayuntamiento de Ibiza D. Arturo Pérez-Cabrero, ha prestado un valioso servicio á su Isla natal, con la publicación de la guía del turista, de cuya notable obra ha tenido la bondad de enviar un ejemplar, con afectuosa dedicatoria, al Ateneo Científico, Literario y Artístico, obsequio que este Centro le agradece.

El despertar intelectual, que hace ya algun tiempo, se ha iniciado en la Isla hermana, los esfuerzos de algunas sociedades y particulares en pro de la cultura é ilustración de aquella, para nosotros, querida ciudad, han dado lugar á que, con el deseo de conocerla, fuera visitada tanto por hombres dedicados á las investigaciones científicas y arqueológicas, como por literatos insignes, al mismo tiempo que por aquellas personas que recorren el mundo buscando bellezas que admirar, y en este sentido, se hacía necesario un libro en el que se reuniera en poco volumen cuantas noticias de Arte, Historia y de utilidad, pudiesen interesar á unos y otros, y bajo este aspecto, la obra del Sr. Pérez-Cabrero es de una oportunidad grandísima. De su bondad, nada de cuanto digamos podría dar mejor idea, que la lectura de sus páginas, por demás amenas é instructivas.

En ellas se trata de las excavaciones que, con muy buenos resultados, han llevado á efecto la Sociedad Arqueológica Ebusitana y el Sr. Román desde 1903; se hace una detallada descripción del Museo Arqueológico, con inventario de sus principales objetos; reseña histórica de la Isla; Bibliografía; una descripción geográfica, meteorológica y geológica; tipos, costumbres, agricultura, industrias etc. Contiene tambien una parte práctica para el visitante, tanto para el que lo haga con carac-

Ressenya d'Ibiza: *Guía del Turista* a la *Revista de Menorca* l'abril de 1909.

procedien d'altres terres de parla catalana. Aquests, per tant, depenien menys de l'ajut pragmàtic del petit diccionari. En canvi, eren els qui millor podien apreciar els matisos de lèxic i de pronúncia de la varietat illenca que el vocabulari de Pérez-Cabrero oferia, ja que tenien una referència que els ho facilitava. Tampoc podem oblidar l'important vincle entre eivissencs i catalans. L'actiu comerç entre tots dos col·lectius vivia uns anys decisius i la cooperació per tal de millorar el mitjà de comunicació de què depenia va enfortir una simpatia mútua ja existent. Així ho demostra

la reactivació, en aquesta primera dècada del nou segle, dels esforços dels eivissencs en la gestió per aconseguir una línia setmanal directa entre Eivissa i Barcelona, llargament reclamada, i el suport que aquestes gestions varen rebre per part de diverses institucions catalanes. De l'ampli ressò que aquesta qüestió va suscitar a la premsa local podem destacar, a l'octubre de 1907, el prec de la Cambra de Comerç illenca a la Diputació de Barcelona per tal que intercedís a favor de l'ahnel dels eivissencs de tenir comunicació directa setmanal amb la capital cata-

Del **M. I. D. Vicens Serra y Orvay**, Canonge y Rector del Seminari d'Ivissa.

Apreci en qu'es tinguda a Eyvissa la llengua propia

RESPECTABLES CONGRESSISTES: El desitj de ses Cumissions Tècnica y Urganisadora d'aquest Cungrés, de que retronàs dins aquest ilustre assamblea una vou que representàs sa més petita de ses tres illes germanes que sa mà de Deu culocà sobre's cap de punent de l'antic *Mare Internum*, es únicament lu qu'ha ginyat es meu ànim, si altres vegades puruch y poch desexit, aqueixa atrexit per demés, a no rebutjà s'honor que m'han fet cunvidantme es amichs meus estimadíssims senyós President y Secretari General d'aquet Cungrés. Lu que'm sap greu es qu'ells qu'en tant de acert disposen totes ses coses qu'atanyen a sa Llengua Catalana, numés amb aqueixa hajan estat desaretats, y qu'haguen dextat corre sa ploma sobre's papé per dirigirme ses afectuoses cartes de cunvit, sens ducta'n mà tremolosa per mòurela únicament ses aletades del cor, se'n emportin ara un desengany vent que'l cor els ha fet creure lo que no era. Però quan més cert es que no tENCH mérit ningún que'm fassi digne d'entreteni s'atenció des Cungrés, mes dech dunà gracies espresives (y les hi donch de bon cor) a ses Cumissions y d'una manera especial a-nes amichs meus carinívissims que'n sus seus prechs han set

La comunicació de Vicent Serra i Orvay al I Congrés de la Llengua va ser editada a les actes del Congrés, en 1908.

lana. El seu president va respondre positivament amb la promesa de traslladar als senadors i diputats de la província el “legítimo deseo de Ibiza de tener comunicación semanal con Barcelona”.¹⁴ En aquest procés va ser un bon presagi la comitiva de catalans rebuts efusivament el juny de 1908 en la primera excursió turística organitzada a Eivissa, per la presència entre ells de representants del Centre Excursionista Català, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona. Unes personalitats que Pérez-Cabrero va conèixer personalment, atès que havia participat en l'organització dels actes en atenció a ells. Les entitats dites ja havien donat suport i intercedirien en el futur en favor de la realització del projecte de la línia directa d'Eivissa a Barcelona. Aquestes bones relacions de segur que haurien esperonat l'autor a incloure el lèxic en la llengua comuna a la seua obra. Així doncs, el contacte freqüent i les vivències de l'autor amb els viatgers varen motivar Pérez-Cabrero a elaborar aquell vocabulari per tal de proporcionar una eina que donàs su-

port als forasters davant les eventuals necessitats d'entendre l'eivissenc. I, vist que la comunicació bàsica per a una situació provisional no depenia només de l'eivissenc, és molt probable que aquell instrument s'adreçàs a aquells que volien adaptar-se més a la manera de parlar d'aquí, amb vista a establir-se a les illes.

Un altre factor que hauria empès l'autor a editar el recull lèxic és la voluntat de dignificar l'idioma propi davant el menyspreu que patia. D'una banda perquè no s'usava en àmbits formals —el castellà era la llengua de l'ensenyament, la litúrgia i la premsa. D'altra banda, perquè el concepte que es tenia del parlar propi s'havia deteriorat. Així, més de cent anys enrere podíem trobar comentaris despectius de la varietat pitiüsa del català, de l'estil del que feia José de Vargas Ponce, quan parlava del caràcter dels eivissencs: “hablan un Jargón, que como el de las Baleares, Cataluña y Valencia, es una corruptela del antiguo Lemosín,¹⁵ y voces forasteras” (1787: 10). Aquesta opinió pobra, continuava en els primers anys del

segle XX, de manera que els prejudicis de les classes benestants envers l'eivissenc genuí, associat al parlar de la gent del camp, tendien a malmetre la parla castellanitzant-la. Precisament el rebuig de la llengua pròpia per part dels parlants, l'havia denunciat Vicent Serra i Orvay el 1906 en la comunicació que va presentar al Congrés Internacional de la Llengua Catalana de Barcelona.

Si el propòsit de suplir una necessitat comunicativa es podia deduir de l'encapçalament del “Vocabulario”, tan evident mateix és la consciència de les possibilitats per a l'estudi de l'eivissenc a què la recopilació lèxica donava ocasió, si atenem l'advertència final als estudiosos de la llengua: “Este vocabulario ha sido formado a vuelapluma. No busquen en él los filólogos más que una variedad de voces dignas de estudio, y no extrañen que contenga muchas faltas” (Pérez-Cabrero 1909: 153).

Col·laborador del dialectòleg i lexicògraf Antoni M. Alcover des dels inicis de la seua recerca per al que seria el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), Pérez-Cabrero demostrava amb aquelles paraules la deferència cap als estudiosos de la llengua. Així, l'autor advertia de discordances de grafia presents al vocabulari com ara emprar tot sovint la lletra *x* per representar el mateix so que nosaltres donam a la *j* de *jurat* —escrivia *xou* i *xipó* (Pérez-Cabrero 1909: 153) (avui *jou*, *gipó*) a diferència¹⁶ del filòleg manacorí, que escribia *jou* i *gipó* (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* tom I 1902-1903: 281 i 299). A canvi, tanmateix, presentava als lingüistes un testimoni de la llengua viva, reflectint en més de 1.600 veus, la parla genuïna eivissenca amb mots com *barruguet*, *nyacar*, *riquet*, *tiranguella* i *vi-dassa*.

En definitiva, Pérez-Cabrero, amb la seua incursió en el terreny

14. Carta d'Enric Prat de la Riba de 23 d'octubre de 1907, publicada al *Diario de Ibiza* de 29 d'octubre del mateix any.

15. El català, arran del fenomen medieval europeu dels trobadors i fins al segle XIX, va rebre la denominació impròpia de *lemosí* per part d'alguns sectors.

16. Cal no oblidar que la fluctuació en la grafia era un fet inevitable a l'època a causa de l'estadi previ a la normativització en què es trobava la llengua catalana.

dels estudis de vocabulari, encetava els treballs de recopilació publicats de mots eivissencs¹⁷ sumant, en aquest aspecte, les illes Pitiüses a la resta de les Balears. D'aquí que després l'interès entre alguns comentaristes de la premsa eivissenca, tal com quedava palès en la ressenya publicada pel *Diario de Ibiza* el dia 9 de març següent a la publicació de la *Guia*. Presentava el "Vocabulario" com el fonament per arribar a la plenitud del lèxic ebusità.

Font de treballs lexicogràfics

Sabem que del vocabulari de Pérez-Cabrero es va extreure força informació a l'hora d'elaborar el DCVB. Poc després de conèixer la *Guia del turista*, el filòleg Antoni M. Alcover la donava a conèixer en el número d'agost i setembre de 1909 del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), l'òrgan de comunicació del seu projecte de diccionari, el que després seria el *Diccionari català-valencià-balear*. En la notícia afirmava que un dels col·laboradors n'havia extret més de mil cèdules per al *Diccionari* (Alcover 1902-1936, tom IV: 464). De fet, podem trobar indicis de la procedència del "Vocabulario..." d'algunes veus del *Diccionari Alcover-Moll*. Per exemple, mots com *acapisar*, *afinar* i *delibat*, apareixen com a pròpies d'Eivissa sense esmentar font escrita. Tot i que pel fet que al vocabulari s'aporta l'equivalència castellana però no la definició ni els exemples que normalment aporta el DCVB, és difícil saber amb seguretat si efectivament provenen d'aquesta font.

Quant a la utilitat del "Vocabulario..." en la feina d'altres filòlegs de latituds diverses dels territoris de parla catalana, el lexicògraf barceloní Joan Coromines el va consultar sovint mentre elaborava el seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*

(DECat) (1980-91) per obtenir-ne informació de les formes eivissencs. Així, se'n serveix tant per documentar l'ús a Eivissa de formes emprades gairebé arreu del domini lingüístic, com és el cas dels mots *amagar* i *ham*, com per localitzar formes antigues; per exemple, *acabussar*, que afirma que només s'usa a Eivissa i que és més antic que *cabussar* i que l'encara més recent *capbussar*. Un bon exemple de com el vocabulari va permetre a Coromines augmentar la visió global de les varietats geogràfiques de la llengua el tenim en la paraula *allí-dellà*. A la subentrada dedicada a *allà* i *allí* (de l'entrada *ell*), la veu del "Vocabulario", amb el sentit 'més lluny, més enllà', li va permetre ampliar el coneixement de les variants i l'extensió territorial d'un grup de combinacions indicatives de lloc, relacionades amb aquests adverbis. Dites combinacions –explica– formen una sèrie nombrosa de mots i locucions, generades típicament a partir del mot compost *dellà* "a la base de les quals es troba la noció de posició ultra o més enllà d'un cert lloc" i s'han produït a contrades ben diverses del domini lingüístic. Així, a certs municipis de comarques com ara el Maestrat i el Rosselló, algunes s'havien fixat donant lloc a topònims que solen prendre com a referència elements geogràfics: *Dellà-les-Fonts* (la Jana), *Dellà-la-Bassa* (Toluges); i d'altres es varen continuar usant, amb funció prepositiva o bé adverbial en localitats prou distants entre si com per exemple: "*en-dellà* de..." a alguns pobles d'Osona; "*allà-dellà* de..." a Dénia (Marina Alta), *de dellà* al poble de Talau (Conflent) (tom III, pàg. 269). Així el testimoni eivissenc de Pérez-Cabrero va permetre que Coromines integràs la forma pròpia d'Eivissa en el conjunt d'aquestes formes presents a la llengua viva local des de la Catalunya del Nord fins al País Valencià, passant pel Principat, i les illes Balears.

Un altre lingüista, el dialectòleg mallorquí Joan Veny, hi documentava la forma eivissenca *juia* (*xuia* al vocabulari), que designa l'ocell

també denominat *fredeluga*, en estudiar-ne l'etimologia a "L'etim de merita 'fredeluga': entre l'arabisme i l'onomatopeia" (1986: 44). També el tengueren en compte, a Eivissa, els filòlegs Enric Ribes, quan va elaborar l'*Aportació pitiüsa al Diccionari català-valencià-balear* (1991) i Isidor Marí, en comentar el lèxic d'unes cançons tradicionals transcrites a "Una plagueta de cançons eivissenca de 1915" (1998: 286).

Així, doncs, la *Guia del turista* responia de manera doblement oportuna a les necessitats de regenerar-se de les illes Pitiüses. Primerament perquè s'editava en un moment en què la dotació de cada vegada més infraestructures bàsiques, així com la consciència del patrimoni arqueològic proporcionaven un perfil nou a les Pitiüses. Unes illes que des de fora encara es veien sovint a través d'una sèrie d'estereotips que podien dissuadir aquells que s'interessassin per visitar-les. En segon lloc, el vocabulari eivissenc, que evidentment pretenia facilitar la relació directa dels visitants amb els eivissencs, comportava la voluntat d'autoafirmació, de posar en valor una part del caràcter dels illencs, demostrant unes arrels vives tot i els entrebancs amb què es topava el seu desenvolupament.

Bibliografia

- ALCOVER, Antoni M. (1902-1936). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Perea, Maria Pilar (ed.) (2011). Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia: <https://alcover.iec.cat/entrada.asp?c_epigraf=2> [Data de consulta: 27 de març de 2020].
- ARIJA, Julio (1913). "Por la España desconocida. Notas de una excursión a la Ínsula Augusta". *Hojas Selectas* XII, 778. Barcelona.
- BERNAT, Francesc (2003). "El baleàric dins els estudis dialectals inèdits de M. Milà i Fontanals". *Zeitschrift für Katalanistik*, 16, 41-53.
- BLASCO Ibáñez, Vicent (1909). *Los muertos mandan*. Barcelona: Plaza y Janés (1979).
- CORBERA, Jaume (1993). "Joan Josep Amengual i la llengua de Mallorca". *Miscel·lània homenatge al Doctor Joan Josep Amengual i Reus*, 39-44. Mancor de la Vall.

17. És cert que Antoni M. Alcover solia tenir en compte el parlar d'Eivissa en els articles sobre lèxic, etimologia, etc. que anava publicant al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), com per exemple alguns apunts referits als noms de lloc, tanmateix eren només notes esparses.

- 486 D. Jaume Moré. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 487 D. Matgí Santdiumenge. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 488 D. Joaquim Riba. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 489 D. Josep Furnet. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 490 D. Jaume Bofill. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 491 D. Joachim de Bertran. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 492 D. Josep M. Masramón. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 [77]
 493 D. Charles Jordà. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 494 D. Eduard Llorens. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 495 D. Antoni Deulofeu. Congregant Marià. —Lauria, 21, Barcelona.
 496 D. Joan Albis, Metge. —Pollença.
 497 D. Artur Pérez Cabrero. —Eivissa.
 497 Mossen Joan Ros y Arnau, Ecònom, Blancafort.
 499 Mossen Josep Grau. —Jueus, 11, Valls.
 500 Mossen Pere Boronat, (Per Valls) —Vallmoll.
 501 Mossen Joan Llombart. —Còrsega, 146, Barcelona.
 502 Mossen Pau Queralt. —Montblanc.

Fragment de la llista de col·laboradors del *Diccionari d'Antoni M. Alcover* on apareix Artur Pérez-Cabrero (BDLC tom I pàg. 96).

ESCUDER, José-María (1890). *Plus Ultra*. Madrid: Establecimiento tipográfico de G. Pedraza.
 ESTE, Margaret de (1907). *With a Camera in Majorca*. Londres: G. P. Putnam's sons.
 FERNÁNDEZ, Jordi-H. (2018). "Don Arturo Pérez-Cabrero y Tur y la Arqueología en Ibiza". *Archivo de prehistoria levantina*, vol. XXXII, 307-344. Valencia: Diputación de Valencia.
 FERRER, Maria-Catalina (2016). *El mite de l'Illa Blanca: les imatges d'Eivissa (1867-1919)*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història de l'Art. <<http://hdl.handle.net/10803/402175>> [Data de consulta 28 de març de 2020].
 GRASSET de Saint Sauveur, André (1807). *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses*. París: L. Haussmann.
 HOGHTON, Isabelle Bes (2009). "Voyager et raconter dans la première moitié du XIXème siècle: les voyageurs français aux îles Baléares". Palma: Universitat de les Illes Balears.
 LUQUE, Marta (2015). "La Federación española de sindicatos de iniciativa y turismo" i "Dar a conocer España". Dins: *El desarrollo del sector turístico durante la Segunda República y el Primer Franquismo: La Federación Española de Sindicatos de Iniciativa y Turismo*. Màlaga: Universitat de Màlaga.
 MARÍ, Isidor (1998). "Una plagueta de cançons eivissencas de 1915". *Estudis de llengua i literatura en honor de*

Joan Veny vol. II, 275-308. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 MÉNDEZ, Alfons (2013, 4 d'agost). "Gaston Vuillier, la visió romàntica d'un dibuixant francès". *Menorca*. Maó: Editorial Menorca.
 MORENO, Miguel (1909). *Revista de Menorca: Ciencias, artes y letras*. vol. VIII, 123-124. Maó: Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón.
 NAVARRO, Víctor (1901). *Costumbres en las Pithiuses*. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas/Imprenta del Asilo de huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.
 PAGENSTECHER, Hermann-Alexander (1867). *Die Insel Mallorca*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
 PEREA, Maria Pilar (2009). *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)* [CD-ROM]. Palma: Moll.
 PLANELL, Antonio (1984). *Ibiza y Formentera ayer y hoy*. Barcelona: Editor Antonio Planells Ferrer.
REVISTA de la Asociación Artístico-Arqueológica-Barcelonesa. Volum VI (1909-1913) 82-83. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Vives.
 RIBAS, David (2015). "Un salvament heroic a la costa dels Trucadors". *Eivissa* núm. 57, 27-37. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
 RIBES, Enric (1991). *Aportació pitiüsa al Diccionari català-valencià-balear*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
 ROSELLÓ, Bartolomé, ENSEÑAT, Juan

B. LLOBET, Alejandro (1929). *Ibiza y Formentera*. Barcelona: Sociedad de Atracción de Forasteros.
 SALVADOR, Lluís, Arxiduc d'Àustria (1869-1891). "Die alten Pityusen". *Die Balearen in Wort und Bild geschildert*. Leipzig: Brockhaus.
 SOLER, Rafael. (2004). *Crónica de los puertos baleares*. Conselleria d'Obres Públiques, Habitatge i Transports del Govern de les Illes Balears. Palma: Documenta Balear.
 TORRES, Marià (1989). "Els bisbes d'Eivissa i la llengua del poble. Del 1782 als nostres dies". Dins: *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. València, VIII. Àrea 7.
 TORRES, Marta (2010, 17 gener). "Una isla de posada y carruaje". *Diario de Ibiza*. Eivissa: Prensa Ibérica.
 TUR, Fanny (2020, 16 de febrer). "Una descripció de l'Eivissa i Formentera de 1890". *Diario de Ibiza*. Eivissa: Prensa Ibérica.
 VALLÈS, Emili (ed.) (1908). *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta.
 VARGAS Ponce, José de (1787). *Descripciones de las islas Pithiuses y Baleares*. Madrid: Imprenta de la viuda de Ibarra, Hijos y Compañía.
 VENY, Joan (1986). "L'ètim de merita 'fredeluga': entre l'arabisme i l'onomatopeia". *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* vol. 4, 37-61. Col·lecció "Estudis de llengua i literatura catalanes" núm. XXII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 VENY, Joan (1999). *Aproximació al dialecte eivissenc*. Palma: Moll.
 VENY, Joan (2005). "El primer diccionari mallorquí de l'autor llucmajorer Pere Antoni Figuera". *Pregó de Fires 2004*. Ajuntament de Llucmajor.
 VILLANGÓMEZ, Marià (1972). "L'Eivissa de Vargas Ponce". *Eivissa* núm. 1, 11-14. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
 VILLANGÓMEZ, Marià (1974). *Eivissa*. Barcelona: Selecta.
 VIVES, Antonio (1909). "Panorama de Ibiza". *Boletín de la Real Academia de la Historia*. vol 55, (juliol-setembre) 127-129. Madrid: Real Academia de la Historia.
 VUILLIER, Gaston (1893). *Les îles oubliées*. París: Librairie Hachette.

LAURA SERRA SUÑER
 GRADUADA EN LLENGUA
 I LITERATURA CATALANES ■